

16. Хижняк З. І. Ректори Києво-Могилянської академії 1615-1817 рр. / З. І. Хижняк. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2002. – 189 с.

REFERENCES

1. Golubev S. T. Kievan Academy at the end of the XVII and the beginning of the XVIII century. / S. T. Golubev. - K. : Type. I. I. Gorbunova, 1901. - 109 p.
2. Golubev S. T. Kiev Metropolitan Peter Mohyla and his associates / S. T. Golubev. - K. : Type. G.T. Korchak-Novitsky, 1883. - Vol.1. - 559 s.
3. Golubev S. T. Kiev Metropolitan Peter Mohyla and his associates / S. T. Golubev. - K. : Type. S.V. Kulzhenko, 1898. - Vol. 2. - 498 p.
4. Vishnevsky D. K. Kiev Academy in the first half of the XVIII century / D. K. Vishnevsky. - K. : Type. I. I. Gorbunova, 1903. - 371 pp.
5. The gift of Galsky Gulevichivni // Monuments issued by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts, highly established by the Kiev military, Podolsk and Volyn governor-general. - K.: Li-typographical institute I.K. Valnera, 1846. - T. 2. - P. 1-29.
6. Isaevich Y. D. Brothers and their role in the development of Ukrainian culture of the XVI-XVIII centuries. / D. A. Isaevich. - Kyiv: Science. opinion, 1966. - 251 pp.
7. Letter to Alexei Mikhailovich concerning the monks of the Kyiv Epiphany Fraternal Monastery / Rebel. I.P. Krypiakovich, I. L. Butych / Documents of Bogdan Khmelnytsky. - K. : AN SSSR, 1961. - P. 354-356.
8. Mukhin N.F. Kiev-brotherly school monastery / N.F. Mukhin. - K.: The printing house G. Korchak-Novitsky, 1893. - 422 p.
9. Ostapchuk S. Kiev-Mohyla Academy and Cossack Glory / S. Ostapchuk // Time and Events. - July 13th, 2011. - p. 7-8.
10. Petrov N. I. Kievan Academy in the second half of the XVII century / N. I. Petrov. - K. : Type. G.T. Korchak-Novitsky, 1895. - 177 pp.
11. Savchenko S. The founder of the Kyiv-Mohyla Academy: to the 400th anniversary of the creation of the Kyiv Brotherhood School (1615) / S. Savchenko // Dates and Events 2015, the first half: calendar of banners. dates - 2014 - No. 1 (5). - pp. 7-10.
12. Tayrova-Yakovleva TG Hetmans of Ukraine. Stories of fame, tragedies and courage / TG Tyirova-Yakovleva. - M. : Tsentrpoligraf, 2011. - 90 p.
13. Titov O. I. Kievan Academy in the era of reforms (1796-1819 gg.) / O. I. Titov. - K.: Type-lithography I. I. Chokolova, 1910. - 47 p.
14. Khizhniak Z. I. Kiev-Mohyla Academy / Z. I. Khizhnyak. - K: Higher school, 1988. - 268 p.
15. Khizhnyak Z. I. History of the Kyiv-Mohyla Academy / Z. I. Khizhnyak, V.K. Mankivsky. - K. : View. House: "Kyiv-Mohyla Academy", 2003. - 184 pp.
16. Khizhnyak Z. I. Rectors of the Kyiv-Mohyla Academy in 1615-1817. / Z. I. Khizhnyak. - K. : View. House "Kyiv-Mohyla Academy", 2002 - 189 pp.

УДК 902.01

Немцев І.В.
Сумський держаний педагогічний університет
ім. А.С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ З АРХЕОЛОГІЇ В ШКОЛІ

У статті розглядаються методи археології в школі, історія введення археології у школі, археологічні гуртки, наводяться приклади гуртків з археології.

Ключові слова: археологія, гурток, музей.

Немцев І.В. Формирование знаний по археологии в школе.

В статье рассматриваются методы археологии в школе, история введения археологии в школе, археологические кружки, приводятся примеры кружков по археологии.

Ключевые слова: археология, кружок, музей

Nemtsev I.V. Formation of knowledge on archeology at school.

The article deals with the methods of archeology in school, the history of the introduction of archeology in school, archaeological circles, and examples of archeological circles.

Key words: archeology, circle, museum.

Актуальність дослідження. Згідно програми Міністерства освіти України для 5-9 класу, випускник основної школи – це патріот України, котрий знає її історію; носій власної культури, який поважає і культуру інших народів, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи. Іншими словами, поставлена задача перед освітою полягає у тому, щоб виховувати гармонійно розвинуту особистість, котра знає, розуміє та глибоко цінує історію своєї країни.

Знайомство з археологічними джерелами в шкільному курсі історії є необхідним, оскільки, по-перше, оживляє оповідання і допомагає учням уявити себе в описаних подіях. По-друге, підвищує довіру учнів к достовірності історичних фактів, оскільки служить підтвердженням викладеним подіям, як у підручнику історії сказано, що історія – це наука, котра вивчає історію по речовим джерелам. По-третє, саме використання археологічних знахідок на уроках історії сприяє розвитку наглядно-образного мислення школярів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню проблеми формування знань з археології у школі присвячені дослідження науковців, методистів, вчителів-практиків. Цінними є праці дослідників В. Н. Піскун [4], А. Л. Монгайт [3], В. В. Скирда [5].

Виклад основного матеріалу. Відомий археолог-історик А. Л. Монгайт писав: «Археологія – це розділ історичної науки. Кожний археолог у той же час історик. Вивчення археології зміцнює віру у свій народ та може бути доповненням до письмових історичних джерел, а інколи і основний матеріал» [7; с.200]. Підручник 6 класу про цю науку говорить так: «щороку археологія заповнює «білі» плями історії» [4; с.5]. Головна ціль учителів історії – це прищепити любов до цієї цікавої науки учням. Це можна робити різними способами. Але перш, ніж почати, треба дізнатися коли і ким вперше запропоновано залучати учнів до археологічної науки.

Першим, хто використовував археологію у школі ще у 1970-х роках минулого століття, був відомий краєзнавець М. С. Беляєв, котрий розповідаючи учням історію міста Богодухова (Харківська область) ввів у шкільну програму на місцевому рівні такий предмет, як «Знайомство з археологією» [11]. Хоча варто зазначити, що ще у 1958 році журнал «Радянська археологія» писав, що «в багатьох школах УРСР існують археологічні гуртки, які проводять розкопки, використовуючи вже професійні методи». У цій же статті робилася велика подяка учням Кременчуцького району за те, що перед затопленням місцевості у 1958 вони допомогли археологам повністю розкопати літописне місто Воїнь» [1]. Пізніше у 1960 в тому ж таки журналі розповідалося, як організувати шкільний історико-археологічний музей [2]. У 1980-х роках з'явився всесоюзний з'їзд юних археологів-учнів «Моя батьківщина – СРСР» де представники різних будинків творчості, від районних до обласних з'їздилися до республіканських центрів на конференцію юних археологів. У 1982 році вийшла книга «Оповіді про стародавній Київ», яка була націлена на дітей шкільного віку. Вона починалася з того, що «у 1976 році учень 8 класу Юрій Козубовський знайшов і приніс рукоятку ножа 12 століття до інституту Археології АН УРСР». Схожу річ було знайдено у Галичі і далі говориться, що «завдяки цьому можна прослідити зв'язок між містами» [6; с.11-12] і заохочується інших учнів робити так само. Таким чином вже почалося введення археології у школу, якщо до цього часу вона не була зв'язана зі школою, то тепер учні знайомилися із нею.

Як можна зараз це зробити? Найпростіший спосіб – це зробити таким чином, щоб учні змогли побачити в реальності те, що намальовано в підручнику, бо в підручнику не завжди зображено його натуральний вигляд. Потім можна сходити до музею, у якому ця річ знаходиться, і розповісти про неї таким чином, щоб у розповіді було акцентовано увагу на таких речах, як та де вона знайдена та яка її ціль, щоб учням самим хотілося знайти цей предмет. Наприклад, при вивченні теми у 6 класі «Скіфи на території України» у підручнику зображено пектораль. Треба вказати справжні розміри пекторалі і підкреслити той факт, що вона зроблена із золота. На роздум треба задати питання учням: чи можемо ми дозволити собі носити це кожен день? Чому? Можливо всього, що учні скажуть, що ні, тому що вона дуже дорога. А значить археологія допоможе зрозуміти учням, що скіфи були заможним народом, тобто археологія ілюструє теоретичні факти.

При більш детальному розгляді пекторалі учні зможуть більше дізнатися про уклад життя стародавніх скіфів. Так зліва і справа від центральної сцени стоять кобилиця з лоша й корова з телятами, а за ними – фігури обох людей. Юнак справа сидить на присідках та доїть овець – це доказує, що скіфи були скотарями.

Завдяки археології ми дізнаємося деякі особливості побуту скіфів. На пекторалі зображено юнака, який затикає горщик травами, щоб вміст горщика не скис.

Розповідаючи це, вчитель може користуватися журналом «Археологія України» за 1992 рік, де розповідаються детальніше всі сюжети [10]. Цей журнал можна використовувати і до підготовки інших тем з історії України за 6-7 клас, бо там написано більш цікавіше, ніж у підручнику і таким чином учні будуть обізнані з тим, де можна знайти матеріал на певну археологічну тему стосовно України, бо це офіційне видання Інституту археології НАН України [5]. Використовуючи місцевий рівень, можна взяти за приклад «Сумську старовину», де у спеціальному розділі друкуються звіти археологічних розкопок на Сумщині [13]. Також у місті Глухові місцевий археологічний музей веде щомісячник «Соборний майдан» [12], який теж описує археологічні знахідки в районі та місті. Таким чином учні більш стають обізнаним в історії свого краю, бо навіть в кінці кожного підручника є розділ «Наш край у... столітті», що дозволяє закріпити обізнаність про край та підняти у учнів патріотизм до своєї країни, починаючи із свого рідного краю.

Для того, щоб учні спробували це зробити та самі змогли побути у ролі археологів-науковців можна зробити, як радить В. Н. Піскун, а саме «з учнями треба створити кружок, який тісно співпрацює з місцевими археологами, щоб учні побачили, як працюють археологи та спробували покопати» [9; с.14]. У зв'язку з тим, що археологічний сезон триває з травня по вересень, учні не будуть відволікатися від уроків та через те, що це теплі місяці, у учнів буде менше проблем з погодою. Але, щоб цей гурток не займався протизаконною діяльністю він повинен співпрацювати з місцевими археологами, як це роблять учні Опришенської школи, де діє гурток «Юні археологи», який існує з 2001 року, завдяки якому учні співпрацюють з місцевими краєведами та постійно приймають участь у конференціях, присвячених розвитку учнівської археології [3]. Якщо у населеному пункті вже існує гурток археологів, то вчитель може запросити його представників на урок, де вони можуть розповісти про його роботу, але головне, щоб це були учні такого віку, як і учні в класі, бо дітям буде більш цікаво послухати враження від однолітків, ніж звичайну лекцію від людей постарше. Ці гуртки

інколи їздять на розкопки, де працюють представники інших національностей. Зазвичай ці гуртки не тільки їздять на розкопки, але й можуть проводити цікаві заходи, як наприклад учні закарпатських шкіл змогли прослухати лекцію «Римська політика у Карпатському регіоні». Після лекції відбулася дискусія та імпровізований концерт. А завершила це заняття екскурсія замком Сент Міклош, яку провела вихованка гуртка «Юних археологів» Олександра Баюк» [16].

Крім того учні можуть поспілкуватися з представниками інших національностей, з якими співпрацює гурток. Так, наприклад, у м. Новоархангельську при розкопках трипільців учні змогли прийняти участь у британсько-українській експедиції при розкопуванні поселення трипільської культури (матеріал 6 класу) [14]. У Запоріжжі на Хортиці завдяки гурткам з'їзжаються сотні учнів зі всієї країни, що дає змогу не тільки покопати, але й поспілкуватися з однолітками та знайти нових друзів [8].

Інколи буває, що учні самі випадково знаходять старовинні предмети. Так, у Чернігові знайшли скарб, на який натрапили випадково - просто набирали на пагорбі землю для пришкільної клумби. Про знахідку одразу повідомили завуча. Педагог викликала поліцію та археологів. "Ми носили землю на клумбу, - розповідає учень школи №24 Олександр. - Я копав і відчув щось тверде під лопатою. Спочатку думав, що то корінь. Ми з хлопцями вдарили всі разом по корню. Там був глечик, а всередині - старі монети». Хочеться також зазначити, які емоції переживали учнів, котрі це знайшли. «Про неймовірну знахідку учні розповідають без зайвих емоцій, але з гордістю. Діти пишаються, що саме вони біля рідної школи відкопали скарб» [15]. Ось із цього видно, що дітей переповнювали емоції за знайдене і як раз це і потрібно брати за увагу учителя про археологічні розкопки. І це не перший випадок, коли учні допомагали зробити ці знахідки. Так, у далекому 1956 році учні радомишельської школи відкрили стоянку кам'яного віку (найпершу у Західній Україні) і за це «29 вересня 1963 року було встановлено пам'ятний знак. Його відкриття стало в Радомишлі урочистою подією. Пам'ятник являв собою викладений з цегли чотирикутний пілон, загострений угорі» [17]. Ось так люди віддячили звичайним учням. Використовуючи цей приклад, вчителі можуть розвинути у них жагоду теж стати відомими, бо в їхньому віці це якраз і є притаманним дітям шкільного віку.

У деяких населених пунктах не існує краєзнавчих музеїв, наприклад, у селах. Тому на уроках історії можна обговорити з учнями ідею його створення і притому можна уточнити, що в ньому також повинні бути археологічні матеріали. Інколи матеріал можна знайти у місцевих мешканців, які при оранці та вскопуванні городів знаходять ці джерела, тому учням слід зробити пам'ятку, де розписані питання, які задавати місцевим. Наприклад,

1. Де її знайдено?
2. З чим та чи знаходилася вона у якійсь тарі?
3. Коли?
4. Чи існує поруч, якась пам'ятка?
5. Як називається місцевість?
6. Чи відвідували місцеві вчені?

Завдяки цій пам'ятці учні зможуть вести каталог, у який можуть заносити ці знахідки. Друге питання допомагає встановити хронологічні межі знайденої пам'ятки, бо зазвичай певна культура має неповторний вид горщика. На п'яте питання учням потрібно більше всього робити увагу, бо інколи існують місцеві назви, як «городище», «село», «яр», і саме в таких місцевостях і роблять вчені великі знахідки. Після опитування учням зі вчителем слід відвідати місце знаходження, тобто «зробити розвідку на місці», так як в деяких путівниках можна зустріти такий вираз «городище(селище) використовується під пашню». Після цього звернутися до районного музею з повідомленням про знахідку, бо інколи ці знахідки рятували не одну археологічну пам'ятку. Шосте питання важливе тому, що зазвичай розкопки, вчених безслідно зникли і це буде величезна допомога у історії саме археологічних розкопок у рідному краю. Самі ж знахідки можна розмістити у окремому залі музею, куди можна помістити учнів займатися ними. Головне, щоб ці учні почергово мінялися для того, щоб усі в цьому змогли взяти участь. Також потрібно створити каталог музею, щоб не заплутатися у своєму невеликому фонді. Потім роздрукувати листи-запрошення, щоб проводити екскурсії для відвідувачів. Особливо на день села, тому що саме тоді згадується його власна історія, а історія – це, як відомо не тільки писемні, а й археологічні, тобто матеріальні, джерела і учням буде цікаво вивчати історію населеного пункту поглибніше. Нині відомі музеї з'явилися саме на ентузіазмі засновників, та з маленьких приміщень. Але це не стало на заваді до їхнього існування і по сей день їх відвідують багато людей.

Таким чином пропогування археології серед учнів почалося ще за радянських часів, хоча і минуло багато років. Спроба привити любов археології к учням можна робити різними методами, бо відомо, що дітям буде краще доторкнутися до історії, так цікавіше, чим просто дивитися на малюнки, які не завжди бувають кольорові та розкрити перед ними великі можливості тим, що учні будуть працювати зі старшими, з однолітками, пізнавати історію свого краю, дізнаються де можна знайти інформацію про археологічні розкопки вже на науковому рівні. Тоді в учнів з'явиться відчуття патріотизму до свого краю та до Батьківщини. Вони зможуть доторкнутися до життя «предків» і зможуть більше полюбити свою Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Археологические работы школьников//Советская археология – 1958.–книга 2.–С.292-294
2. Гроздилов Г. П. К вопросу о построении музейной археологической экспозиции/Г. П. Гроздилов//Советская археология.– 1960.–книга 4.–С.227-231
3. Гурток «Юні археологи» [електронний ресурс]. –Режим доступу: http://oprisenischool.ucoz.ua/index/gurtok_quot_juni_arkheologi_quot/0-20
4. Д'ячков С. В. Історія давнього світу. Давня історія українських земель(інтегрований курс) 6 клас/С. В. Д'яченко – Харків, Ранок, 2006. –336с.
5. Журнал «Археологія»[електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.iananu.org.ua/vidannya-ia/periodichni/aktualni-seriji/arkheologiya>
6. Івакін Г. Ю. Оповіді про стародавній Київ/Г. Ю. Івакін –К.,Рядянська школа –112с.
7. Монгайт Л. В. Археология и современность/Л. В. Монгайт// Советская археология. – 1960. – книга 4. – С.200-214.
8. На Хортиці дітей заохочують до археології [електронний ресурс].–Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/985030-na-hortits-dtej-zaohochut-do-archeolog-vdeo.html>
9. Пискун В. Н. Использование памятников археологии в краеведческой работе в школе/В. Н. Пискун//Проблемы археологии Сумщины(тезисы докладов областной научно-популярной конференции) – Сумы. –1989. –С. 13-14
10. Русяєва М. В. Основний сюжет скіфської пекторалі з тов стої могили/М. В. Русяєва//Археологія.–1992–книга 3–С.34-46
11. Скирда В. В. Археологія в школі/В. В. Скирда // Методичний вісник історичного факультету № 1. – Харків: Консум, 2002. – С. 59 – 61.
12. Соборний майдан [електронний ресурс].– Режим доступу: <http://nz-hlukhiv.com.ua/nashi-vidannya/gazeta>
13. Сумська старовина [електронний ресурс].– Режим доступу: <http://starovyna.sumdu.edu.ua>
14. Українсько-британські дослідження в Кіровоградській області перевернули уявлення про трипільську культуру [електронний ресурс]. –Режим доступу:<https://gre4ka.info/mandry/998-55ukraino-brytanski-arkheolohichni-doslidzhennia-v-kirovogradskii-oblasti-perevernuly-uiavlennia-pro-trypilsku-kulturu-foto>
15. У Чернігові школярі відкопали давні монети [електронний ресурс]. –Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/features-39571414
16. Юні археологи вивчали таємниці замку Сент-Міколош [електронний ресурс].–Режим доступу: http://mukachevo.today/news/suspilstvo/juni_arkheologi_vivchali_taemnici_zamku_sent-miklosh
17. Як знахідка учнів спростувала теорію, що територія Полісся була непридатна для заселення в прадавні часи [електронний ресурс].–Режим доступу:<http://news.dks.com.ua/index.php/news/kultura/22801-yak-znakhidki-uchniv-sprustuvali-teoriyu-shcho-teritoriji-polissya-buli-nepriyatni-dlya-prozhivannya-v-pradavni-chasi>

REFERENCES

1. Archaeological works of schoolchildren // Soviet archeology - 1958.-book 2.-C.292-294
2. Grozdilov GP P Vpris on the construction of a museum archaeological exposition / G. P. Grozdilov // Soviet archeology.-1960.-book 4.-C.227-231
3. Circle "Young Archeologists" [electronic resource]. -Access mode: http://oprisenischool.ucoz.ua/index/gurtok_quot_juni_arkheologi_quot/0-20
4. Dyachkov SV The history of the ancient world. Ancient History of Ukrainian Lands (Integrated Course) Grade 6 / S. V. Dyachenko - Kharkiv, Morning, 2006. -336с.
5. Journal "Archeology" [electronic resource] .- Mode of access: <http://www.iananu.org.ua/vidannya-ia/periodichni/aktualni-seriji/arkheologiya>.
6. Ivakin G. Yu. Stories about ancient Kyiv / G. Yu. Iwakin -K., Ryadianskaya school -112s.
7. Mongayit L. V. Archeology and Modernity / L. V. Mongayit // Soviet archeology. - 1960. - Book 4. - September 2002-214.
8. Khortitsa children are encouraged to archeology [electronic resource] .- Mode of access: <http://podrobnosti.ua/985030-na-hortits-dtej-zaohochut-do-archeolog-vdeo.html>
9. Piskun V.N. Use of archeological monuments in local studies in school / V. N. Piskun // Problems of Archeology of Sumy Region (abstracts of the reports of the regional scientific-popular conference) - Sumy. -1989 -WITH. 13-14
10. Rusyaeva MV The main plot of the Scythian pectoralis from the standing grave / M. V. Rusyaev // Archeology.-1992-book 3-S.34-46
11. Skyrda VV Archeology in school / V. V. Skirida // Methodical bulletin of the historical faculty № 1. - Kharkiv: Consum, 2002. - C. 59 - 61.
12. Cathedral Square [electronic resource] .- Mode of access: <http://nz-hlukhiv.com.ua/nashi-vidannya/gazeta>
13. Sumy antiquity [electronic resource] .- Mode of access: <http://starovyna.sumdu.edu.ua>
14. Ukrainian-British studies in the Kirovograd oblast turned over the idea of the Trypillyks culture [electronic resource]. -Access mode: <https://gre4ka.info/mandry/998-55ukraino-brytanski-arkheolohichni-doslidzhennia-v-kirovogradskii-oblasti-perevernuly-uiavlennia-pro-trypilsku-kulturu-foto>
15. In Chernihiv schoolchildren dug old coins [electronic resource]. -Access mode: www.bbc.com/ukrainian/features-39571414
16. Young archeologists have studied the secrets of the castle Saint-Mikolosh [electronic resource] -Access mode: http://mukachevo.today/news/suspilstvo/juni_arkheologi_vivchali_taemnici_zamku_sent-miklosh
17. As a discovery of students dismissed the theory that the territory of Polissya was unsuitable for settlement in ancient times [accessed by the electronic resource] .- Mode of access: <http://news.dks.com.ua/index.php/news/kultura/22801-yak-znakhidki-uchniv-vorstvu-teoriyu-shcho-teritoriji-polissya-buli-nepriyatni-dlya-prozhivannya-v-startavni-chasi>